

Noi cercetări arheologice pe Valea Cașinului. Fortificațiile de la Sînzieni Cece, jud. Covasna¹

New archaeological research on Cașin Valley. The fortifications at Sînzieni Cece, Covasna County

Maria-Magdalena ȘTEFAN²

Dan ȘTEFAN³

Dan BUZEA⁴

Cuvinte cheie: sud-estul Transilvaniei, fortificații preistorice, LiDAR portabil, geofizică, C14, epoca târzie a fierului, epoca mijlocie a bronzului, valuri arse

Keywords: south-eastern Transylvania, Prehistoric fortifications, portable LiDAR, geophysics, radiocarbon, Late Iron Age, Middle Bronze Age, vitrified ramparts

ABSTRACT

This is a report on our latest field surveys made during 2020 in Sînzieni Cece, a hilltop site with traces of Middle Bronze Age and Late Iron Age materials, located in the mountainous and heavily forested northern sector of Târgu Secuiesc Depression, in south-eastern Transylvania. Following the footsteps of previous site excavator, Zoltan Székely, who worked in the area 45 years ago, we aimed to restart investigations in a fortification proclaimed to have had its last occupation level and corresponding enclosing stone walls dated to Late Iron Age. This would be a rare situation for the Dacian hillforts of south-eastern Transylvania which had been regularly reused during Medieval period. After managing to identify the site location, uncounted for in RAN, we documented the micro-relief morphology with the help of a mobile LiDAR sensor, proposing the first accurate plan of the fortification elements which included three lines of stone walls with at least two corresponding ditches. We conducted, as well, a geophysical investigation of the main plateau using the magnetic method. The most important result of this survey was the identification of a highly magnetic anomaly encircling the site underneath the stone wall (more precisely around its interior side). By clearing one of Székely's old trenches in the area where it had reached the wall, we managed to collect a charcoal sample corresponding with this magnetic anomaly. The radiocarbon date falls within the 1st century AD (95% probability). For the moment, we interpret it as an initial rampart built with a burnt soil core, which also incorporated some older Bronze Age materials. The date of the stone wall has to be thus more recent, however we cannot exactly establish when. A radiocarbon dating for the binding (lime) will be attempted in the future. The site is important because, for both occupation phases attested on the plateau (Late Iron Age, Middle Bronze Age), corresponding features were identified by Székely on a terrace at the bottom of the hill also, a situation which implies a more extended human presence in the area and a coordinated use of the landscape. In what regards the general geographic position, this fortification should be related with the mountain border roads which connected the south-eastern Transylvanian Depressions, Ciuc and Târgu Secuiesc, with Moldavia, through the smaller plateaus Cărpineni and Cașin.

¹ Cercetările care stau la baza acestui studiu au fost posibile în baza unui grant al Ministerului Cercetării și Inovării, CNCS – UEFISCDI, proiect 19/2018, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090/This work was supported by a grant of Ministry of Research and Innovation, CNCS - UEFISCDI, project number 19/2018, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090, within PNCDI III.

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni; m_magdalena.stefan@yahoo.com.

³ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni; danstefan00@gmail.com.

⁴ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni; buzealuci@yahoo.com.

Premisele cercetării. Problematika generală

Pe marginile înalte ale Depresiunilor Sfântu Gheorghe și Târgu Secuiesc sunt cunoscute mai multe puncte dominante de relief cu descoperiri datate în ultimele două secole ale epocii fierului⁵. Dintre acestea, doar la *Cetatea Zânelor* de la Covasna au fost atestate în mod clar și ziduri de piatră utilizate pentru delimitarea și susținerea unor terase amenajate antropice⁶. Situl fortificat de la *Cetatea Zânelor*, prin intensitatea ocupării, amploarea programelor de amenajare a reliefului, prin complexitatea structurilor și varietatea artefactelor descoperite poate fi considerat, în acest stadiu al cunoașterii, cel mai important centru din epoca târzie a fierului din sud-estul Transilvaniei⁷.

Pentru a evalua mai bine eventualul rol centralizator la nivel regional al unui astfel de sit este important, desigur, să îl așezăm în contextul restului siturilor fortificate din sud-estul Transilvaniei. Era el singurul mai bine dezvoltat sau mai existent și alte centre, contemporane, în jurul cărora gravitau comunitățile locale? Care era specificul acestora? Exista o ierarhie? Se poate vorbi de arii de influență, de centralizare și coagulare demografică? Cât de mare era gradul de fragmentare a

autorității? Tocmai pentru a răspunde la astfel de întrebări autorii au fost implicați, începând cu 2015, în diferite cercetări de teren în estul și sud-estul Transilvaniei cu scopul verificării acestei ipoteze privind preeminența și unicitatea *Cetății Zânelor*.

Singurul sit din sud-estul Transilvaniei despre care s-a afirmat⁸ până acum că ar fi similar într-o anumită măsură Covasnei în ceea ce privește fortificațiile de zid și prezența teraselor, a fost *Sînzieni Muntele Cece*, cunoscut și ca *Valea Seacă Vărele / Muchia Cetății / Culmea Cetății ori Cetatea din Valea Cașinului*, din județul Covasna, localizat la 35 km nord de *Cetatea Zânelor*. Acest sit, cercetat sistematic doar într-o singură campanie, în 1975, de Székely, era la momentul în care am început cercetările (2017) doar unul foarte puțin cunoscut.

Pe lângă posibila analogie a zidurilor cu cele de la *Cetatea Zânelor*, ceea ce ne-a atras suplimentar atenția asupra acestui sit a fost și sugestia lăsată de cercetările anterioare ale lui Székely că nu ar mai fi fost reocupat în perioadă medievală – situație foarte rară în contextul general al utilizării repetate începând din preistorie a pozițiilor înalte din estul și sud-estul Transilvaniei – principala cauză a dificultăților frecvente de datare a elementelor de fortificare. Situl de la *Sînzieni Cece* promitea, așadar, oportunitatea studierii unui context arheologic nederanjat din epoca târzie a fierului, fortificat cu ziduri de piatră bine păstrate.

Tot despre acest sit principalul său cercetător, Zoltan Székely, ne informa că pe lângă vârful fortificat cu ziduri de piatră, au mai fost identificate vestigii arheologice contemporane și la poalele dealului, pe malul pârâului (Pl. 7b). Ambele puncte ar fi fost utilizate anterior și în epoca mijlocie a bronzului⁹. Asocierea unui sit fortificat cu o locuire extra-muros poate indica o

⁵ La Teliu *Cetatea Mare* (jud. Brașov) este vorba de vârfuri și șanțuri (Ștefan, Ștefan, Buzea 2019; la Cernat *Vârful Ascuțit* (jud. Covasna) fortificațiile de pământ se datează în prima epocă a fierului, nefiind încă identificată o fortificație dacică, deși situl a fost clar folosit în epoca târzie a fierului (Székely 1969, 101; 1970, 307. La Lemnia (jud. Covasna) fortificația de zid se datează în perioadă medievală, deși sunt menționate aici și materiale din epoca târzie a fierului (Crișan 2000, 51). Mențiunile vechi despre ziduri de piatră în siturile eneolitice Olteni *Cetatea Fetei* și Boroșneiu Mic *Cetatea Bursucilor* (jud. Covasna) nu au fost încă confirmate prin cercetări adecvate (Ștefan, Ștefan, Buzea 2015). La fel, mențiunea veche despre materiale dacice în punctul înalt Valea Crișului *Vârful cu Mesteceni* (jud. Covasna) cu urme de fortificații posibil databile în epoca bronzului (Crișan 2000, 79) nu poate fi confirmată. Nici nu am reușit în ultimii cinci ani să identificăm acest sit în teren.

⁶ Mărgineanu, Apostol 2019.

⁷ Crișan, Sirbu, Pupeză 2016.

⁸ Székely 1976, 53; 1980, 26.

⁹ Informații similare la Marțian (Ferenczi 1998, 196).

dezvoltare demografică mai complexă a comunităților locale, precum și o ierarhizare în utilizarea teritoriului – potențiale dovezi pentru procesele tipice de dezvoltare socială petrecute la finele epocii fierului în mari părți din Europa temperată.

În acest scenariu, informația veche ce descrie un alt vârf din apropiere de Cece, *Odoica/Odoica* (Pl. 19), drept unul posibil terasat antropic (deși materialele arheologice nu au fost observate la suprafață)¹⁰ justifică suplimentar derularea unor verificări concrete în teren.

Fortificația de la Cece a fost raportată în apropiere de Valea Cașinului, un afluent al Râului Negru. Zona de amplasare a sitului aparține periferiei sud-vestice a Munților Nemira și face legătura între Depresiunea Târgului Secuiesc, Slănic Moldova și Depresiunea Ciucului - o placă turnantă, așadar, o intersecție a mai multor drumuri montane și transmuntane ce asigurau circulația în SE Transilvaniei, ori între această regiune și Moldova (Pl. 2). La debutul explorărilor noastre, la 45 de ani de la ultima cercetare în sit datorată lui Zoltan Székely, localizarea precisă a vestigiilor nu mai era însă deloc clară, dovadă fiind lipsa înregistrării precise a poziției în RAN (Registrul Arheologic Național), precum și confuzia plasării sitului în raza localității Sînzieni ori la Valea Seacă, în repertoriile descoperirilor de epocă dacică din estul Transilvaniei¹¹.

Cercetarea noastră a avut, astfel, ca principale obiective identificarea în teren și reluarea investigațiilor în această micro-regiune cu mare potențial pentru mai buna înțelegere a epocii târzii a fierului din

sud-estul Transilvaniei. Temele la a căror dezvoltare promite să poată contribui sunt: răspândirea arhitecturii în piatră din perioada dacică clasică, dezvoltarea centrelor de putere regionale și descifrarea traseelor drumurilor montane din Preistorie. În mod concret ne-am propus, în acest stadiu preliminar al investigațiilor, să obținem un plan general al vestigiilor, să evaluăm suprafața și intensitatea ocupării antropice a sitului și să încercăm să datăm zidul de piatră. Chiar dacă cercetările noastre se află încă la început și nu toate întrebările au primit răspuns, considerăm necesar să raportăm noile rezultate în stadiul actual al cunoașterii, ca o concluzie preliminară de etapă.

Istoricul cercetărilor

Fortificațiile de pe Muntele Cece, de la vărsarea *Pârâului Cetății/Várpatak* în Cașin/Kászon, sunt menționate prima dată în secolul al XVI-lea¹², într-un document transilvan adresat lui István Báthori, Principele Transilvaniei. Bine cunoscute localnicilor, ruinele au atras încă de timpuriu căutătorii de comori. Urmele mai multor gropi circulare ce pot fi interpretate drept rezultat al unor astfel de activități sunt încă vizibile la suprafața sitului. Una dintre cavități i-a atras atenția chiar și lui Balázs Orbán, în a doua parte a secolului al XIX-lea, fiind considerată de el pivnița prăbușită a vechiului castel¹³.

Situl a fost vizitat la începutul secolului trecut și de Iulian Marțian și de Alexandru Ferenczi, primele săpături sistematice fiind realizate însă abia în 1975, sub coordonarea lui Zoltan Székely, la un an după ce a fost amenajat drumul forestier la baza sitului, ocazie cu care au fost identificate materiale arheologice. Székely a săpat o singură campanie, dar una consistentă, reușind să deschidă șase secțiuni pe platou (Pl. 6) și să taie zidurile în mai multe puncte, demontându-le complet pe unele

¹⁰ Ferenczi 1998, 197-198.

¹¹ Crișan (2000, 74, 79) consideră că este vorba de două situri diferite – mențiunile lui Al. Ferenczi (Sînzieni *Coama Cetății*) și Z. Székely (Valea Seacă *Muchia Cetății*). De fapt, este vorba de același sit – variația de nume provenind din diferența în traducerea a toponimului unguresc *Váréle* (?) Aceeași confuzie și în *Repertoriul Arheologic al Județului Covasna* (Cavruc 1998, 132-133); situl Cece este raportat aici în plus și în raza localității Cașinu Mic (Cavruc 1998: 131).

¹² Ferenczi 1998, 196

¹³ Ferenczi 1998, 196.

dintre porțiunile cercetate (Pl. 7). O secțiune (16 x 1 m) și o casetă (4 x 3 m) au fost săpate și pe terasa de la baza dealului, pe malul nordic al *Pârâului Cetății*, așa cum rezultă din planul publicat în 1981 (Pl. 6b)¹⁴. Publicarea rezultatelor săpăturilor de la Cece a rămas, însă, doar una schematică¹⁵. S-a considerat că cetatea a fost construită în vremea lui Burebista și că a funcționat până la cucerirea romană¹⁶. Materialul raportat este exclusiv ceramic, cu excepția unei fibule de argint cu scut rombic descoperită pe terasa din vale (Pl. 7c1-2). Viorica Crișan¹⁷ care a văzut materialele provenite din săpăturile lui Székely în depozitele Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe, nu exclude utilizarea sitului și în secolul II a. Chr., având în vedere prezența unei ceramici lucrate cu mâna, lustruite, de culoare închisă. Székely menționează că pe platoul fortificat s-au găsit și trei fragmente lucrate la roată, cărămizii, decorate cu caneluri, care par de factură romană, respectiv importuri¹⁸.

Pe terasă, Székely a raportat un strat de cultură cu o grosime de 0,4 m – 1 m, negru cu multe pietre mari, din care ar fi fost săpat și un „bordei” cu zona inferioară arsă la roșu. În acest sector a declarat că fost găsite numeroase fragmente ceramice modulate cu mâna și mai puțin la roată, databile general în secolele I a. Chr. – I p. Chr., din care se remarcă o cană întregă¹⁹ și un lustritor/calapod fragmentar²⁰. Dedesubtul stratului de epocă dacică a fost menționat un strat cu materiale din epoca mijlocie a bronzului (Wietenberg), având grosimea tot de 40 cm. În acest strat au fost găsite fundul și buza unui vas cu două toarte, decorat pe umăr cu împunsături²¹.

¹⁴ Székely 1981, 28, Pl. 5.

¹⁵ Székely 1976; Székely 1980; Székely 1981.

¹⁶ Crișan 2000, 79.

¹⁷ Crișan 2000, 79.

¹⁸ Székely 1980, 25, 33, Pl. 6/11-12.

¹⁹ Székely 1980, 24, 34, Pl. 7.

²⁰ Székely 1980, 33, Pl. 6/13

²¹ Székely 1980, 24.

Cercetări recente

Autorii acestor rânduri au reușit în urma unor periegeze desfășurate pe Valea *Pârâului Cetății/Cetatea/Várpatak*, în 2017, să reidentifice poziția concretă a sitului, atât a platoului fortificat din vârf, cât și a terasei cu materiale arheologice aflate la baza muntelui (Pl. 1, 4). Accesul pe sit dinspre vale este extrem de anevoios. Pantele sunt foarte abrupte, iar vegetația abundentă. Din punct de vedere geomorfologic pe platou se ajunge cel mai simplu dinspre nord, pe șaua care asigură legătura la înălțime cu Depresiunile Cărpinieni la est și Cașin spre vest (Pl. 4b). Cu toate acestea, un drum din vale spre vârf trebuie să fi fost amenajat într-un fel sau altul, mai ales dacă le considerăm legate, cum pare foarte logic să fi fost, situl de la poale și cel de pe platou. Pentru noi, cel mai convenabil, deși nu simplu, a fost să urcăm pe platou pornind chiar din terasa cu materiale de la baza dealului, pe latura sud-estică a masivului. În porțiunea superioară a traseului ne-am cățărat de-a dreptul prin viroaga săpată de izvorul mineral aflat sub fortificație. Din vale pe platou traseul are o lungime de cel puțin 300 m (Pl. 7b, 10).

În perioada iulie-august 2020 am reușit să revenim în sit pentru câteva investigații mai aprofundate: studiul micro-reliefului prin tehnici de teledetecție și o cercetare geofizică²². Modelul digital al terenului precum și o serie de planuri topografice de detaliu au fost realizate prin prelucrarea datelor achiziționate cu ajutorul unui scanner 3D, echipat cu un senzor LiDAR portabil. Avantajul tehnologiei SLAM (*Simultaneous Localization and Mapping*) în acest sit foarte greu accesibil și puternic împădurit a fost, evident, acela de a ușura achiziția unor date topografice cu o rezoluție practic nelimitată. După curățarea sitului de vegetația în exces

²² Ștefan, Ștefan 2021.

(trunchiuri căzute, subarboret), datele Li-DAR au fost achiziționate de la sol, de sub coronamentul copacilor, cu echipamentul manevrat manual. În acest fel, a fost posibilă calcularea modelului digital al terenului, după clasificarea norului de puncte 3D (Pl. 8, 9). Investigațiile geofizice au fost realizate prin metoda magnetometrică cu ajutorul unui gradiometru dual de tip Bartington Grad 601-2. Achiziția datelor de magnetometrie a acoperit platoul principal în proporție de 90% (Pl. 11). În plus, au fost realizate numeroase măsurători de susceptibilitate magnetică cu ajutorul unui k-metru SM30, produs de ZH Instruments, pe profilul sondajului S2/2020.

Au fost deschise și trei sondaje pe platoul principal:

- S2/2020 – o curățare pe 3,5 m lungime a capătului estic al S1/1975²³; aici ne-am concentrat strict pe lămurirea profilului nordic aflat la interiorul zidului de incintă – același publicat de Székely în 1981²⁴ (Pl. 12b); prin curățare, profilul documentat de noi se află, de fapt, cu circa 30 cm mai departe spre nord de linia desenată în 1975.
- S1/2020 (8 x 1.5 m) – în colțul nord-estic al platoului principal, paralel cu S1/1975, încadrând și zidul. În acest sondaj nu am coborât mai adânc de 40 cm, oprindu-ne pe nivelul de dărâmtură a zidului. Această săpătură nu a furnizat materiale arheologice. În partea superioară a zidului cercetat aici, parțial afectată de procese de prăbușire, a fost identificat un fragment de var de 15 cm lungime, puternic ars, pe alocuri zgurificat, cu zone de argilă arsă atașate.
- S3/2020 (1 x 1 m) în care s-a verificat sursa unei anomalii magnetice de pe platou. În acest sondaj, la adâncimea de 30-35 cm, a apărut deja stânca alte-

rată. În stratul subțire de deasupra am identificat o aglomerare de fragmente de chirpici ars și fragmente ceramice neîntregibile, unele de dimensiuni mai mari, lucrate atât cu mâna cât și la roată din secolele I a. Chr. – I p. Chr. În acest loc săpătura urmează să fie extinsă pentru a înțelege sursa materiallor.

Morfologia sitului

Situl se află la aproximativ 1,7 km²⁵ NE de confluența Cașinului cu *Pârâul Cetății*, pe malul drept al acestuia din urmă, la 15,5 km nord de Târgu Secuiesc (Pl. 1, 2). Întreaga zonă este complet împădurită, izolată și greu accesibilă. În acest moment nu există un pod funcțional peste râul Cașin (Pl. 3b) pe unde s-ar putea asigura traversarea în condiții de siguranță. Noi am trecut apa direct prin albie, cu mașinile de teren, în momentele în care nivelul acesteia a fost suficient de scăzut; în perioadele ploioase acest lucru nu a mai fost posibil, volumul și viteza de curgere a râului crescând foarte mult.

Materialele arheologice au fost descoperite în vârful și la baza unui monticul stâncos, cu pante foarte abrupte, bine individualizat în ansamblul principalei culmi orientate nord-sud ce asigură accesul spre zona înaltă (Pl. 3-5). Această culme/șa face parte dintr-un ansamblu geomorfologic mai întins, aproximativ paralel, spre est, cu Valea Cașinului și care este întreruptă de afluenții săi de stânga. Ea se unește la circa 1 km nord de sit cu o altă culme a masivului *Odoaica*, orientată est-vest, care ajunge într-un capăt în valea Cașinului, iar cu celălalt atingând traseul de culme ce ajunge în pasul Cărpineni, spre est (Pl. 2, 4, 5, 19).

La baza monticulului de gresie ocupat de sit, pe la sud, curge *Pârâul Cetății /Cetatea* printr-o vale îngustă, pietroasă. Diferența de nivel între platoul fortificat și

²³ Secțiunile lui Székely au rămas neastupate, doar malurile s-au ruinat în timp și au fost acoperite de vegetație.

²⁴ Székely 1981, 24, Pl. 5.

²⁵ Nu 4 km cum afirmă Székely (1980, 23) preluat de Crișan (2000, 79).

apă este de 90 m. Pantele măsoară și 40° înclinare. Pe sit nu se poate ajunge decât pe jos, cu echipament adecvat și având condiție fizică bună. Terasa cu materiale de la poale este și ea destul de înclinată, cu o suprafață ce nu măsoară mai mult de jumătate de hectar. În prezent este parțial liberă de pădure (Pl. 4b). În marginea sa sudică este tăiată de drumul forestier amenajat pe malul drept al pârâului. Din buza terasei, îndreptată cu mijloace mecanizate, pot fi extrase materiale arheologice din epoca târzie a fierului.

Platoul superior are forma ovală alungită, cu o axă principală orientată nord-sud. Se întinde pe o lungime maximă de 75,5 m și o lățime variabilă de 16-22 m (Pl. 8, 9, 10). Suprafața totală a incintei, inclusiv cea ocupată de elementele defensive, este de 1600 mp. Vorbim, așadar, de un sit cu o suprafață redusă, greu accesibil, puternic fortificat. În cadrul acestui spațiu se individualizează o incintă principală în partea de sud, împrejmuită de un zid de piatră cu un traseu ovalizat, o incintă care este întărită suplimentar spre nord, direcția din care este conectată cu drumul de culme, cu alte două elemente în elevație (neclar dacă tot zid de piatră sau val de piatră și pământ), intercalate între trei șanțuri. Șanțurile sunt exterioare în raport cu zidurile/valurile. Spațiul interior liber în incintă este foarte mic, aproximativ 620 mp. Stânca alterată se află foarte aproape de suprafață. Diferența de nivel între capătul de nord și cel sudic al incintei sudice (pe o distanță de 47,4 m pe exteriorul zidului) este de +7 m. Diferența de nivel vest-est este în jur de -80 cm.

Modelul digital al terenului, realizat cu ajutorul tehnologiei LiDAR, nu a evidențiat existența teraselor antropice de jur împrejurul platoului²⁶. Ceea ce menționează Székely drept terase, spre nord de incinta sudică, sunt, după părerea noastră, baza-

tă pe analiza profilelor altimetrice, doar șanțurile dintre ziduri, umplute cu piatră căzută din elevația fortificațiilor. De asemenea, în plus față de planurile lui, noi considerăm că este vorba de două ziduri/valuri suplimentare spre nord de incinta principală, nu doar de unul. Linia de fortificare extrem nordică (V3) este singura care nu a fost săpată de Székely. Ea se păstrează încă pe dimensiuni impresionante (Pl. 8d). Diferența de nivel cu șanțul Ș3 este în prezent de 4 m, iar lățimea (fie ea a unui val ori a unui zid de piatră prăbușit spre cele două șanțuri adiacente) este de 6,5 m.

Desenul publicat Székely în 1981 cu titlul profilul estic al SI/1975 ni se pare problematic (Pl. 12a). Descris ca profil estic, el nu poate fi decât al șanțului SIII/1975.

Și altimetria lui ar corespunde mai mult cu tăierea spre nord a liniilor de fortificare paralele, decât cu cea vest-est a platoului sudic. Pe de altă parte, lungimea conform scării grafice furnizate nu corespunde cu niciuna dintre cele două secțiuni vechi menționate, așa cum le-am măsurat noi în teren. La 30 m ea ar depăși oricum lățimea platoului sudic. Dacă este vorba într-adevăr de profilul estic al SIII, atunci nu rezultă, pe baza lui, că linia de fortificare V2 ar fi tot un zid de piatră, ci mai degrabă un val de piatră și pământ. Pe de altă parte, desenul publicat este unul foarte schematic. Nu reiese clar din el nici dacă s-a ajuns la stâncă sau dacă există un nivel arheologic cu care să corespundă fortificațiile. În planul general din 1976 această linie de fortificare (denumită de noi V2 în Pl. 10) este reprezentată ca un zid care se unește în formă arcuită cu incinta principală. Evident, doar săpături viitoare vor putea clarifica natura exactă a acestor linii defensive.

Demnă de remarcat este și lungimea șanțurilor Ș2 și Ș3 – 28/30 m. Modelul digital al terenului (Pl. 8b, 10) indică că acestea coborau considerabil pe pantă, de ambele părți ale platoului, depășind cu mult

²⁶ O terasă mică pare a fi doar în zona izvorului mineral, sub sit, pe versantul estic.

valurile cu care erau paralele. Este posibil și ca traseul lor să fi fost accentuat de apele pluviale care au găsit un făgaș favorabil de scurgere. Din analiza modelului digital al terenului mai rezultă și că incinta sudică nu este dublată pe exterior de un șanț pe laturile sudică, estică și vestică.

Un izvor mineral (borviz) activ este plasat pe versantul estic al sitului, exact în continuarea șanțului Ș3, la mai puțin de 30 m depărtare de zona centrală a șeii de acces (Pl. 10). Apropierea lui de sit, pe drumul ce lega terasa de la bază cu platoul, este o caracteristică importantă a condițiilor de mediu de aici, reprezentativă pentru potențialul natural locului, inclusiv simbolic, ce ar putea explica ocuparea lui repetată în epoca bronzului și fierului târziu.

Fortificație	Lăț.	În./Ad.
Z1 (S2)	1,60 m	1,63 m
Z1 – nord LiDAR	5,5 m	0,60-1,15 m
Ș1 LiDAR	4,3-5,5 m	-0,40-0,65 m
V2 LiDAR	9 m	2. 33 m
Ș2 LiDAR	3,8 m	-1,14 cu V3/2,4 m cu V2
V3 LiDAR	7,7 m	1,2 m
Ș3 LiDAR	10 m	-3,7 m cu V3

Tabel 1 Dimensiunile elementelor de fortificare măsurate în săpătură sau ca anomalie LiDAR.

Table 1 Dimensions for the fortification elements measured in archaeological trenches or on LiDAR.

Zidul de piatră

Cu siguranță elementul principal care atrage atenția în acest sit este zidul din lespezi mari de gresie ce împrejmuiește platoul superior. Acesta este încă bine păstrat cu toate că parte din elevație este în mod evident prăbușită, atât în interior cât și în exteriorul incintei. În interiorul incintei, în

S1/2020, stratul de dărâmatură era întins pe o distanță de aproape 4 m spre vest de zid (Pl. 13, 15). La curățarea profilului nordic al S2/2020, stratul de dărâmatură s-a dovedit unitar ca aspect stratigrafic, nesugerând prăbușiri repetate, având o grosime de maxim 50 cm imediat lângă zid (Pl. 12c). Grosimea stratului de dărâmatură s-a diminuat spre vest, ajungând la sub 10 cm la 3 m depărtare de zid.

Ruinele zidului se văd cu ochiul liber cum se ridică deasupra terenului, sub vegetație, cu 20-30 cm, pe o lățime de 1,60-2 m²⁷. Székely l-a considerat zid de piatră legat cu pământ²⁸. Similar au afirmat și Balázs Orbán și Alexandru Ferenczi, în timp ce Marțian îl considera legat cu var²⁹. După ce am curățat o porțiune din zidul din sectorul nord-estic al incintei mari, lărgind spre nord SI/1975 cu 30 cm, putem spune și noi, în mod clar, că zidul a fost construit, cel puțin în acea porțiune, legat cu un liant nisipos de culoare gălbuie, așezat în straturi groase de până la 5 cm între rândurile de lespezi aparent neprelucrate, doar alese cu grijă și așezate în rânduri orizontale pe laturile vizibile (Pl. 12c, 18). Bucăți din acest liant, întărite, dure, se pot observa împrăștiate la suprafața terenului în zona zidului și pe pante, inclusiv în sectorul sud-vestic al incintei mari, unde nu s-a săpat. În urma analizelor fizico-chimice și observațiilor la microscopul electronic a unor probe de liant colectate de noi din zidul de la Cece din S2/2020, concluzia care se desprinde este că e vorba într-adevăr de mortar de var³⁰.

Până în acest moment nu au fost semnalate materiale de epocă medievală pe sit sau în apropiere. În același timp, se cunosc deja mai multe situații în care dacii au

²⁷ Székely (1980, 25) raportează că măsura 1,80 m pe latura vestică și 2 m pe latura sudică.

²⁸ Székely (1980, 25).

²⁹ Ferenczi 1998, 196.

³⁰ Analizele au fost realizate de inginer geolog Valentina Cetean de la Institutul Geologic al României. Rezultatele studiului se află în curs de publicare.

folosit mortare și tencuieli în construcțiile lor, în special în zona Munților Orăștiei în secolul I p. Chr³¹.

Nu atât prezența mortarului ar ridica probleme de cronologie, cât situația stratigrafică. Din nou, datele nu sunt dincolo de dubiu și ar fi nevoie de o nouă săpătură care să confirme observațiile parțiale din 2020. Săpăturile în pădure rămân problematice, condițiile de vizibilitate datorită rădăcinilor și luminii neuniforme, fiind mereu mai puțin favorabile observațiilor de finețe. În S2/2020 – sondajul în care am curățat capătul estic al S1/1975, pare că zidul a fost construit ultimul, prin secționarea întregii depuneri arheologice din baza platoului (groasă de 80-90 cm) (Pl. 12c, 17). Partea inferioară a gropii de fixare, în care și observăm căzute un fragment de bloc de construcție și un fragment de liant, este clară, partea ei superioară, mai puțin. Adică ne întrebăm dacă zidul ține de ultimul nivel de ocupare a sitului din perioada dacică sau dacă vine și mai de sus, chiar de sub nivelul de dărâmtură. În orice caz este un zid amplasat la marginea unei pante, cu una din laturi parțial sprijinită pe un depozit arheologic mai vechi (cel puțin 65 cm din baza zidului). În sectorul cercetat de noi, zidul se păstra pe doisprezece-cincisprezece rânduri, adică pe o înălțime de 1,61-1,63 m (dar care ar fi fost vizibil în totalitate doar din exterior, în interior aflându-se parțial ascuns în pământ). Aceste rânduri nu sunt perfect unitare din punct de vedere al aranjării pe orizontală, de aici și variația în stabilirea numărului de asize, deoarece lespezile/blocurile nu au dimensiuni standardizate și se pot intercala pentru a umple spațiile (Pl. 16). Zidul este construit îngrijit, în special pe fața exterioară (Pl. 14b). Pietrele de construcție pot fi sumar prelucrate, formele lor par să indice acest lucru, deși urme concrete de unelte nu se observă. Ca aspect general, se aseamănă destul de mult cu tehnica fo-

losită la Covasna *Cetatea Zânelor*. Și acolo se folosesc lespezile de gresie legate cu argilă³². La *Cece*, baza zidului este dreaptă și este fixată direct pe stânca îndreptată, care de fapt, aici, este un amestec natural de argilă galbenă și gresie exfoliată (Pl. 12c, 16, 17). Lespezile au grosimi variabile, între 8-25 cm. Cele mai lungi piese au 30-40 cm lungime. Remarcăm traseul curb în plan al segmentului de zid cercetat de noi în sectorul nord-estic al platoului (Pl. 13, 15).

Un val mai vechi

Platoul fortificat de la *Cece* are o stratigrafie mai groasă doar pe margini. În zonele centrale ale acestuia depozitul antropoc, cu tot cu humus actual, nu măsoară mai mult de 35 cm grosime (S3/2020)³³. Pornind de la cercetarea din S2/2020, părerea noastră este că grosimea mai mare a depunerii antropice pe marginile platoului se explică prin existența în acea porțiune a unui val construit din lentile de sol cu caracteristici diferite (sol ars, sol galben compactat intenționat, sol amestecat cu pigmenți de lut ars și cărbune), a căror dispunere arcuită și succesivă este destul de evidentă (Pl. 12c). Transpunerea acestei situații stratigrafice la scara întregului platou a fost asigurată de investigația geofizică care a evidențiat existența, la interiorul zidului de piatră (Z1), pe întregul său circuit, a unei anomalii liniare puternic magnetice (Pl. 11). Punem această anomalie în legătură cu stratul compact și dur de sol ars aflat la baza valului (ce măsoară în S2/2020 1,25 m lățime, 15 cm grosime).

Acest val ridicat direct pe stâncă măsoară acum 1,60 m lățime și 50 cm înălțime. Lățimea lui a fost ceva mai mare, dar credem că nu cu mult, fiind tăiat pe latura exterioară de groapa în care s-a amplasat zidul de piatră. Valul este suprapus de un strat distinct, de 25 cm grosime, peste care se află direct dărâmtura zidului (4

³¹ Pușcaș et alii 2019.

³² Mărgineanu Cârstoiu, Apostol 2019, Pl. 6, 12.

³³ Informație confirmată și de Székely (1980, 25).

în Pl. 12c). Acest strat intermediar ar putea să corespundă stadiului de degradare finală a sitului, dar nu este exclus să fie și o fază de ocupare, ulterioară valului. Nu a conținut materiale arheologice și nici pietre. În raport cu acest nivel va trebui judecată pe viitor amplasarea zidului de piatră.

	Interval calibrat	Probabilitate
1 σ	[cal AD 25: cal AD 51]	0,359642
1 σ	[cal AD 54: cal AD 82]	0,41732
1 σ	[cal AD 97: cal AD 113]	0,223038
2 σ	[cal BC 34: cal BC 15]	0,0473
2 σ	[cal AD 6: cal AD 124]	0,9527

Tabel 2 Datările radiocarbon (AMS) calibrate ale probei de cărbune colectată din S2/2020, din valul cu materiale arse. Laboratorul din Debrecen.

Table 2 Calibrated radiocarbon dating (AMS) of the coal sample collected from S2 / 2020, from rampart with burnt core. The laboratory in Debrecen.

Valul conține materiale amestecate din epoca bronzului și epocă dacică. O probă de cărbune colectată din compoziția sa, chiar dacă nu de la bază, a fost dataată cu radiocarbon în secolul I p. Chr., cu o probabilitate de 95%. Aceasta, evident, are doar valoare de referință *post quem*, dovedind că valul nu se datează în epoca bronzului. Nu am identificat, deci, acel strat de epoca bronzului menționat și desenat de Székely ca aflându-se sub stratul dacic (Pl. 12b). Probabil, el a considerat nivelul de sol ars stratul de epoca bronzului (?) Nu a menționat niciun fel de arsură. Din acest strat de epoca bronzului despre care afirmă că l-a descoperit doar în capătul estic al S1/1975, a declarat că a recuperat fragmente întregibile a două mici cupe-străchini cu diametrul de 10-11 cm, gura răsrântă în exterior și fundul bom-

bat, de tip Wietenberg³⁴. Fiind construit la marginea pantei, nu este exclus ca valul să corespundă unei curățări inițiale a platoului de depuneri anterioare din bronzul mijlociu. Cert este că zidul este ulterior acestei construcții cu materiale arse.

Nu putem stabili în mod indubitabil dacă pământul de la baza valului (argilă amestecată cu fragmente de stâncă locală exfoliată) e ars *in situ* sau se află în poziție secundară. Valoarea susceptibilității magnetice pentru acest strat este extrem de mare, de 6250×10^{-1} SI, ceea ce sugerează că arderea pământului și bucăților de stâncă s-a petrecut la o temperatură înaltă, probabil cu o cantitate însemnată de combustibil. Rămășițele acestui incendiu nu par să fie însă evidente. Lipsesc lemnele arse, cenușa. Amestecate cu pământul ars sunt câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna – nearse. Pământul ars se prezintă sub forma unei lentile compacte și bine localizate în spațiu, cu o lățime mică care, conform magnetometriei, se păstrează destul de standard pe întreg traseul. Aceste detalii nu se încadrează cu ușurință în scenariul unei arderi pe loc. Este adevărat că pietre arse pot fi identificate spre vest de val, dar nu e clar în ce poziție stratigrafică se află față de acesta.

Pentru restul straturilor de sol din componența valului, aflate deasupra lentilei arse, valoarea măsurată a susceptibilității magnetice este de 2300×10^{-1} SI, ceea ce indică că și în elevația sa au fost folosite soluri amestecate cu materiale arse, chiar dacă mai fărâmițate. Prin comparație, valorile măsurate pentru restul contextelor stratigrafice sunt mult mai mici: $150 - 240 \times 10^{-1}$ SI pentru stânca nativă, 600×10^{-1} SI pentru humusul actual, 500×10^{-1} SI pentru nivelul de dărâmtură, 1350×10^{-1} SI pentru stratul intercalat între val și dărâmtură.

Prezența lentilelor de sol succesive dispuse arcuit, precum și valorile lor de susceptibilitate magnetică foarte ridicate

³⁴ Székely 1981, 32, Pl. 5/1-4.

în raport cu restul stratigrafiei, sunt principalele argumente pentru care considerăm că este vorba de un val și nu de o simplă nivelare a platoului cu îngrămădirea resturilor curățate la baza pantei.

Discuții

Pe lângă faptul că am reușit să stabilim poziția concretă a sitului³⁵, cea mai importantă contribuție a cercetării prezentate aici este identificarea, printr-o combinație de investigații geofizice și săpătură, a unui val anterior zidului, amplasat pe marginea platoului. Data obținută prin metoda radiocarbon pentru o probă de cărbune colectată din structura sa, precum și prezența lentilei de sol ars la bază, stabilesc o legătură directă și clară cu situl de la Teliu *Cetatea Mare*, jud. Brașov³⁶, creând premisele discutării unui potențial model constructiv și conceptual pentru incintele din epoca fierului. Și la Teliu este vorba de un întreg sistem de valuri cu miez ars³⁷ a căror datare, de data aceasta stabilită pe baza unei probe radiocarbon colectată chiar de pe nivelul de amenajare a incintei principale, se încadrează cu probabilitate de 94.4% în intervalul cuprins între a doua jumătate a secolului II a. Chr. și începutul secolului I p. Chr. Deși intervalele cronologice obținute pentru cele două situri sunt largi și se suprapun doar pentru începutul secolului

³⁵ O primă raportare a acestor rezultate, inclusiv poziția în teren în coordonate absolute în Ștefan, Ștefan 2011, 203-207.

³⁶ Ștefan, Ștefan, Buzea 2019.

³⁷ Argumentația care înclină mai mult pentru miez ars (material de construcție folosit intenționat) și nu palisadă arsă am făcut-o în Ștefan, Ștefan, Buzea 2019. În esență este vorba de identificarea solului ars în diverse poziții stratigrafice în cadrul valului, arderea la temperaturi foarte ridicate, dar cu lipsa cenușii, materialului lemnos ori urmelor unui incendiu de proporții în sit; documentarea materialului ars în toate liniile de delimitare a platourilor și teraselor cu un circuit complex ceea ce presupune intenționalitate și un program constructiv unitar. Despre intenționalitate și prepararea unor soluri arse pentru ziduri în secolul IV a. Chr., în Câmpia Română, și despre o asociere predilectă a acestor incinte cu activități din sfera depozițională am scris în Ștefan, Ștefan 2019.

I p. Chr., ele asigură încadrarea la modul general a practicii construcției valurilor cu materiale arse în sud-estul Transilvaniei, în perioada epocii târzii a fierului. În ambele situații au fost antrenate și materiale mai vechi (epoca bronzului) în construcția acestor delimitări.

Pentru Sînzieni *Cece* fibula de argint cu scut rombic (Pl. 7c1-2) asigură un debut al activității în sit cel puțin din perioada augusteică, în timp ce datarea pentru val se încadrează cu o probabilitate mai mare în secolul I p. Chr., fără însă a putea preciza mai exact în ce parte a secolului. Și la Teliu, baza valului este suprapusă de un strat cu materiale din secolul I p. Chr., în timp ce un strat corespunzător amenajării valului în interiorul platoului nu a fost observat. În plus, nu s-au identificat materiale arheologice specifice secolului II-I a. Chr. Aceste elemente nu exclud datarea construcției valurilor de la Teliu tot în perioadă augusteică.

Ipoteza interpretativă cea mai importantă care se desprinde din ultimele noastre cercetări la Teliu *Cetatea Mare* și Sînzieni *Cece*, pare să fie aceea că zona de sud-est a Transilvaniei, respectiv depresiunile Sfântu Gheorghe – Târgu Secuiesc, cunosc o dezvoltare demografică mai accentuată, în special în secolul I p. Chr., probabil începând încă din perioadă augusteică, în orice caz, după ce activitatea principalelor situri centrale de tip *dava* din spațiul sud-carpatic s-a diminuat sau a încetat. De asemenea, prezența repetată a solului ars la temperaturi foarte mari în valurile ce delimitează anumite incinte din regiune pare a se încadra mai degrabă unui model constructiv cu un potențial scop simbolic, decât unui accident ori violenței.

Pentru viitorul apropiat ne propunem datarea mortarului din zidul de la *Cece* cu ajutorul metodei radiocarbon, realizarea unor investigații geofizice și sondaje pe terasa aflată la baza dealului, precum și finalizarea sondajelor de pe platou.

Bibliografie / Bibliography

Cavruc V. (ed.) 1998. *Repertoriul Arheologic al Județului Covasna* (Sfântu Gheorghe: Muzeul Carpaților Răsăriteni).

Crișan V. 2000. *Dacii din estul Transilvaniei*, Sfântul Gheorghe, 2000.

Crișan V., Sirbu V., Pupeză P. 2016. *Covasna-Cetatea Zânelor. Un centru de putere dacic din Carpații Orientali*, Brăila, 2016.

Ferenczi S. 1998. Régészeti kutatások Háromszék megye farában, (közéteszi: Ferenczi István), *Acta I (a Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum Évkönyve)*: 189-252.

Mărgineanu M., Apostol V. 2019. La fortification dace La Cité des Fées (Covasna). Analyse des structures construites, *Caiete ARA 10*, 2019: 90-140.

Pușcaș C. M., Ferencz I. V., Stremțan C. C., Tămaș, T., Căsălean A. 2019. The amazing architecture of the Dacians. Few thoughts concerning the use of mortars based on new analyses, *Plural. History-Culture-Society 7* (2): 53-67.

Székely Z. 1976-1977. Contribuții la problema fortificațiilor și formelor de locuire din sud-estul Transilvaniei, *Aluta VIII-IX*: 56-110.

Székely Z. 1980. Cetatea dacică din Valea Cașinului (jud. Covasna), *Cvmidava XX* (1): 23-34.

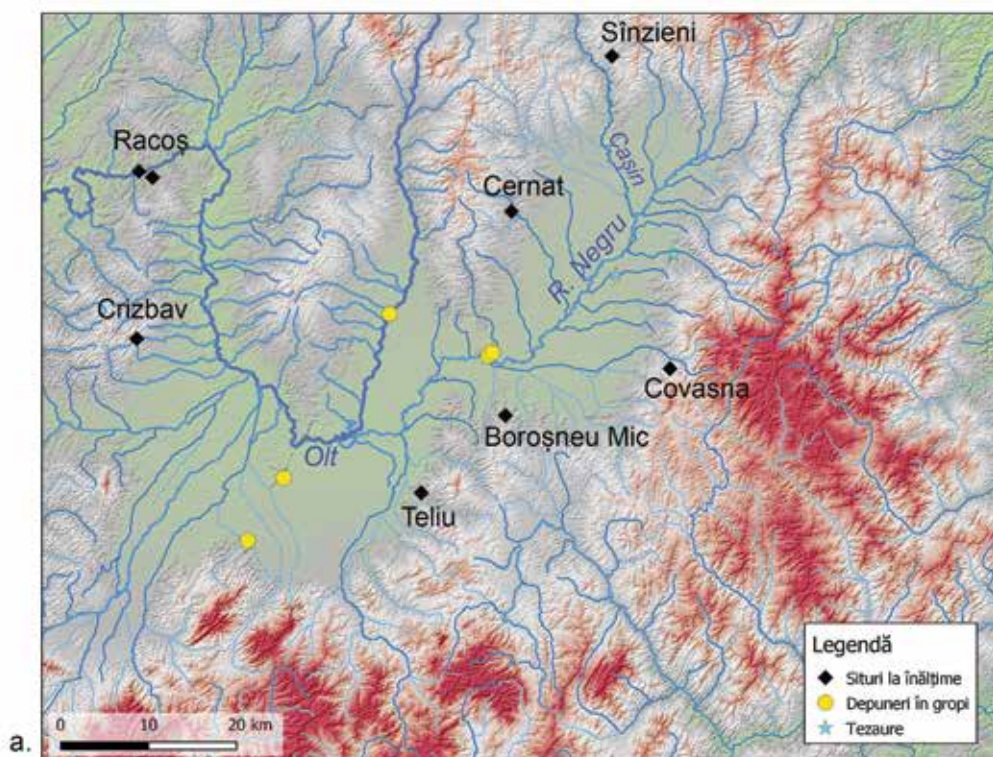
Székely Z. 1981. Cetăți din epoca bronzului din județul Covasna, *Aluta XII-XIII*: 21-30.

Ștefan D., Ștefan M. M. 2021. LiDAR Views of Bronze and Iron Age Hill-Top Sites in the South-Eastern Carpathians, *Journal of Ancient History and Archaeology 8* (3): 167-214.

Ștefan M. M., Ștefan D. 2019. Connected peripheries - North Danube Thrace in the 4th-3rd centuries BC. Exploring settlement patterns in the environs of the ostentatious grave of Peretu, *Peuce S.N. XVII*: 27-98.

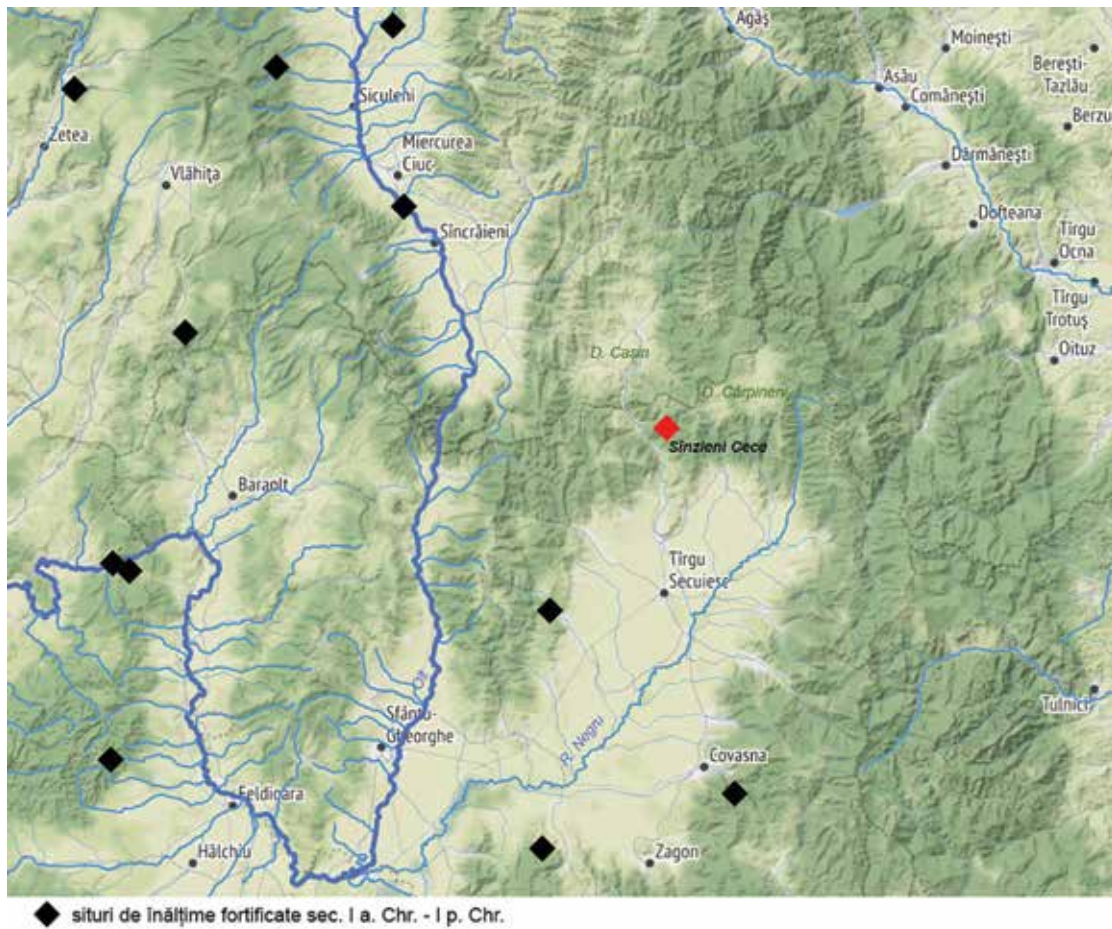
Ștefan M. M., Ștefan D., Buzea D. L. 2015, Studii de arheologie aeriană în situri dacice din sud-estul Transilvaniei, *Angvstia XIX*: 133-162.

Ștefan M. M., Ștefan D., Buzea D. L. 2019. Noi cercetări asupra fortificațiilor de la Teliu, jud. Brașov/*New investigations in the fortifications from Teliu, Brașov County, Angvstia XXIII*: 229-256.

PI. 1 a – Descoperiri din secolele I a. Chr. – I p. Chr. în sud-estul Transilvaniei;
b – localizarea fortificațiilor de la Sinzieni Cece, jud. Covasna.

PI. 1 Archaeological sites 1st c. BC – 1st c. AD in south-eastern Transylvania;
b – the position of the discussed fortifications at Sinzieni Cece, in Covasna County.

PI. 2 – Situri fortificate de înălțime din secolele I a. Chr. – I p. Chr.,
în sud-estul Transilvaniei; cu roșu Sînzieni Cece.

PI. 2 Fortified hilltop sites 1st c. BC – 1st c. AD, in south-eastern Transylvania;
with red Sînzieni Cece.

a.

b.

PI. 3 Imagini de ansamblu ale sitului văzut dinspre Valea Cașinului.
PI. 3 General views of the site area as seen from Cașin Valley.

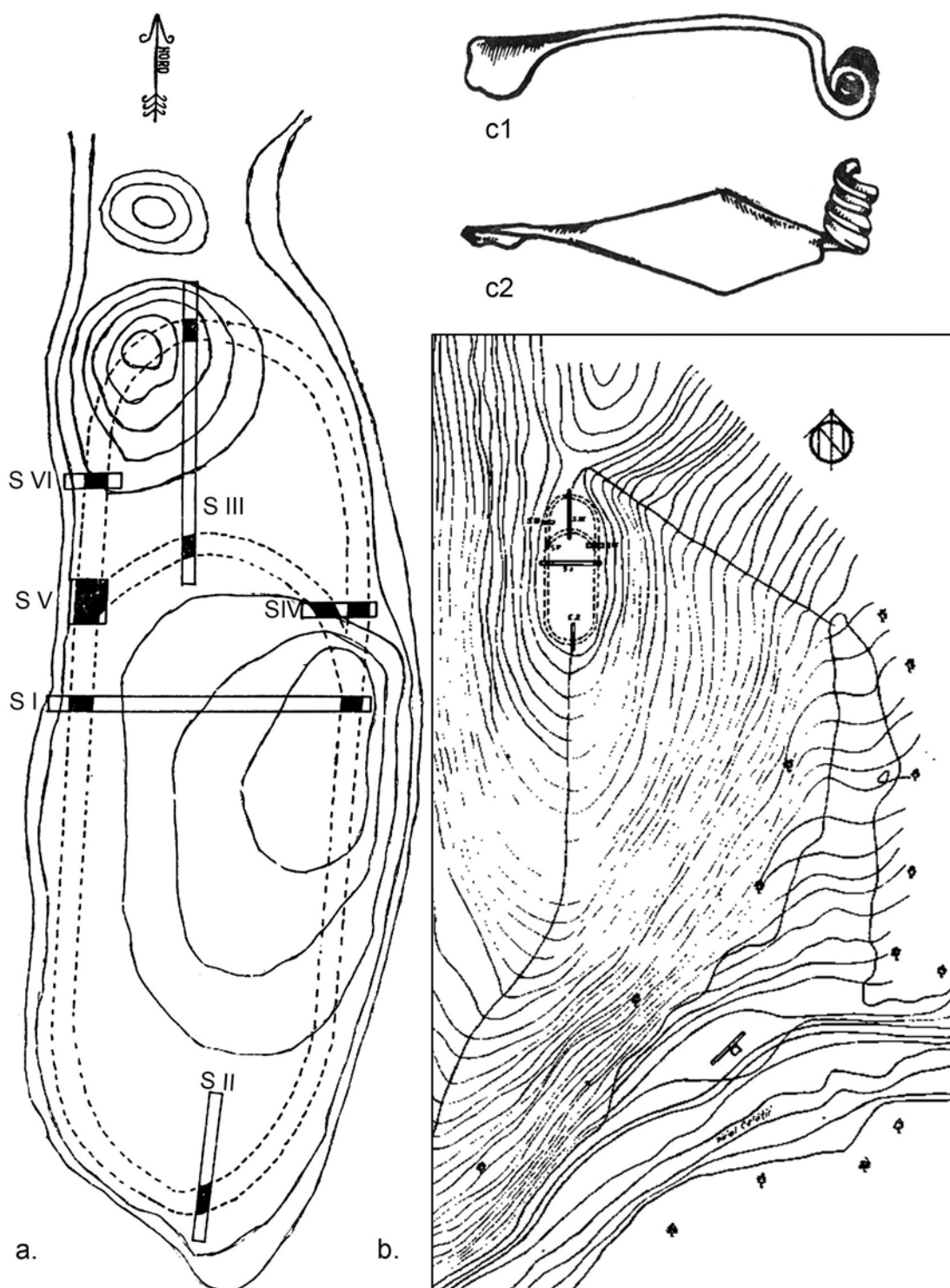

Pl. 4 Imagini aeriene ale sitului: 1 – platoul fortificat; 2 – drum de culme;
3 – V. Cetății; 4 – terasă cu materiale arheologice.

Pl. 4 Aerial views: 1 – the fortified plateau; 2 – ridge road; 3 – The Fortress valley;
4 – terrace at the site foothill, with archaeological materials.

PI. 5 Imagini aeriene ale sitului: a – spre vest; b – spre nord.
PI. 5 Aerial views: a – to west; b – to north.

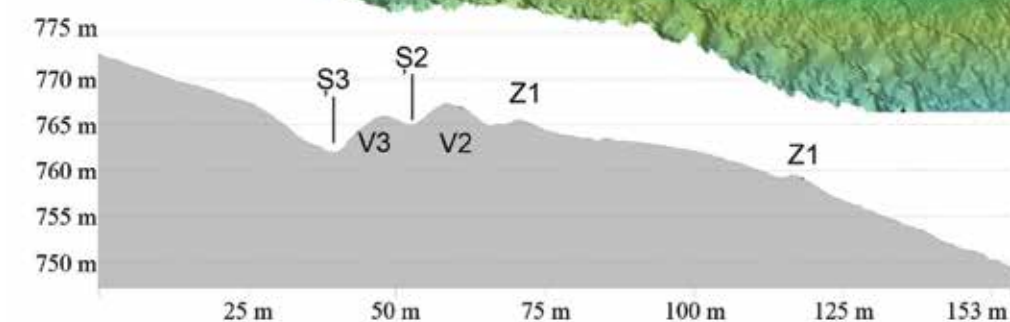
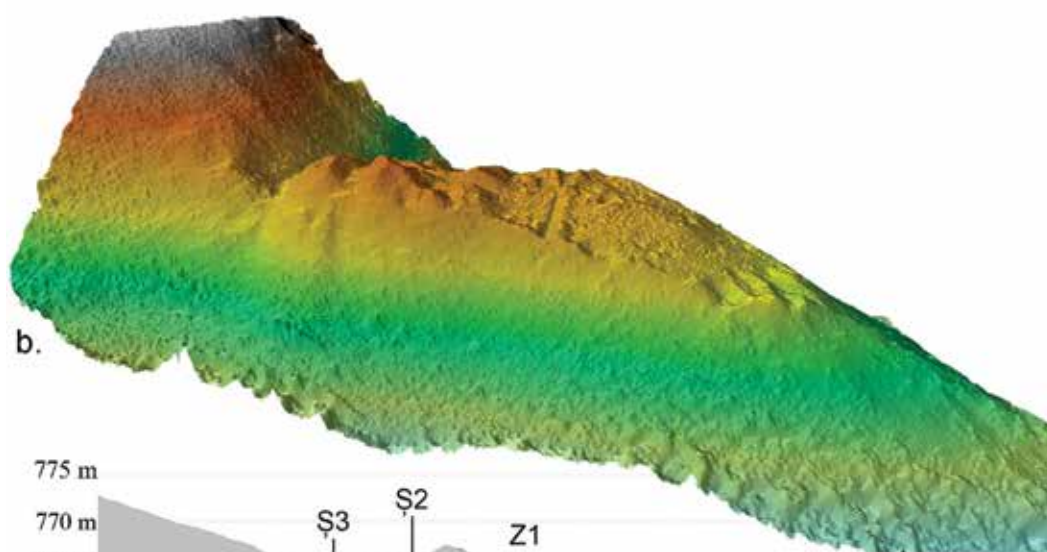
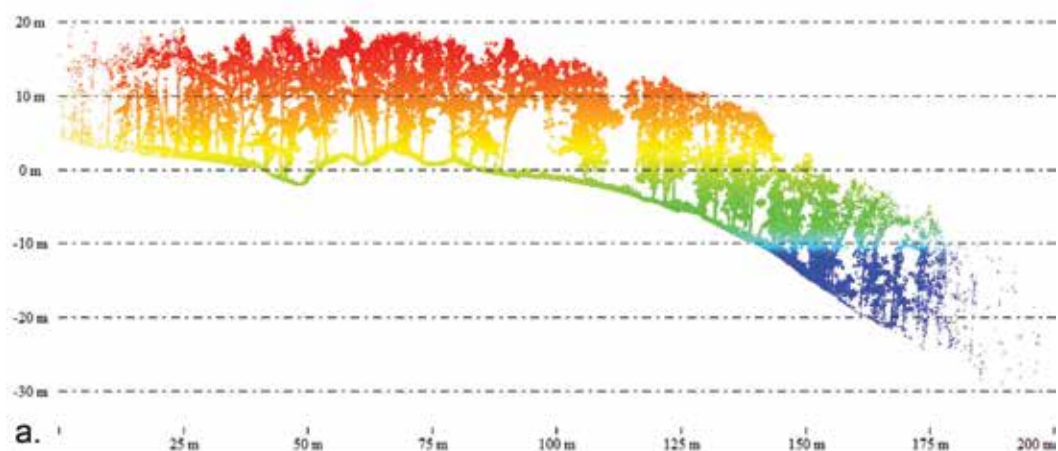

Pl. 6 a – Planul sitului după Székely 1976: 77, Pl. 2; **b** – planul sitului după Székely 1980: 31, Pl. 2a; **c** – fibulă de argint descoperită pe terasa de la poale (Székely 1981: 28: Pl. 5).

Pl. 6 a – Site plan after Székely 1976: 77, Pl. 2; **b** – site plan after Székely 1980: 31, Pl. 2a; **c** – silver brooch discovered on the terrace located at the site foothill (Székely 1981: 28: Pl. 5).

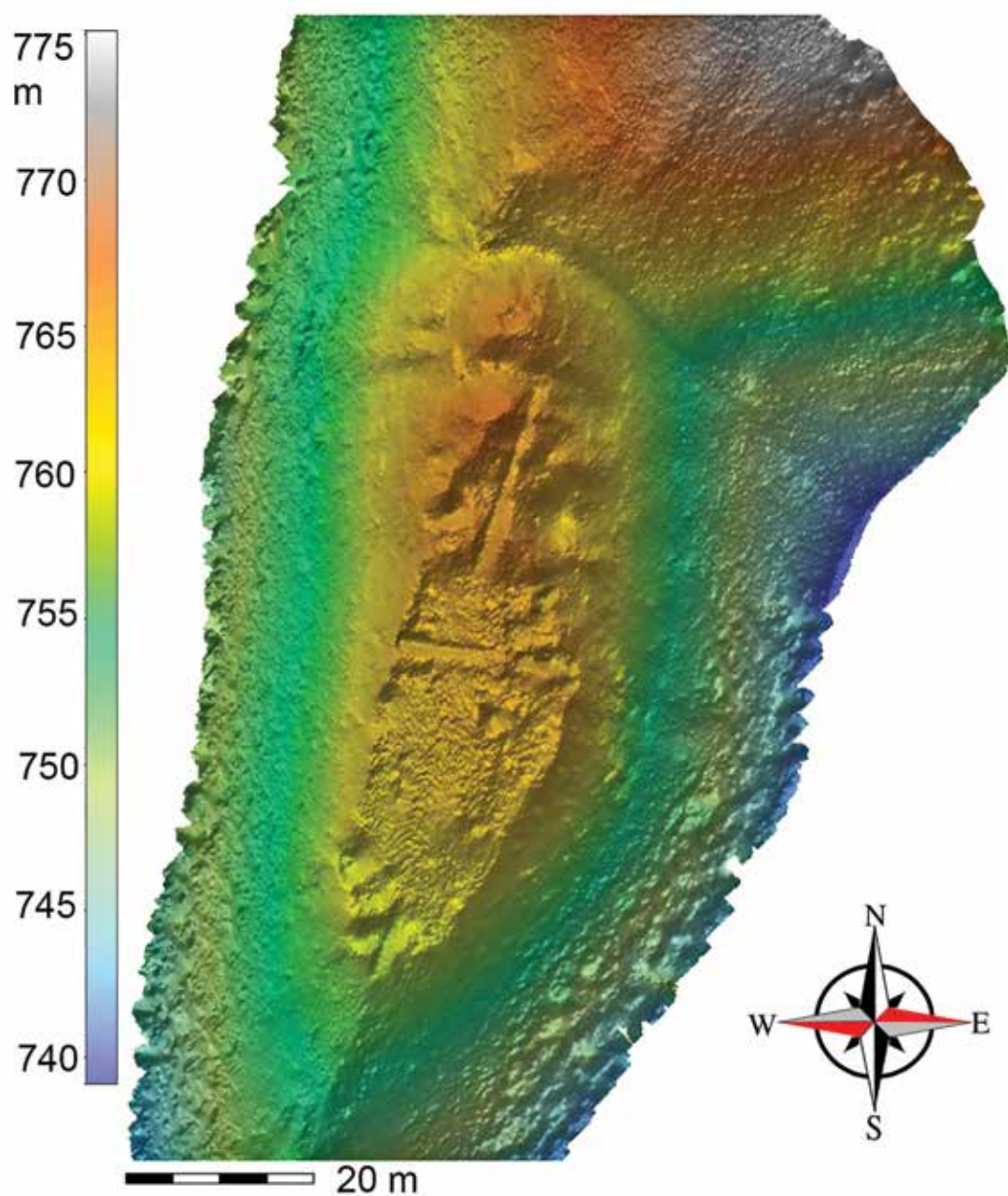

PI. 7 Imagini generale din sit: a - linia de fortificare V2 secționată de Székely, văzută dinspre sud; b - linia de fortificare Z1 secționată de Székely, văzută dinspre nord.
PI. 7 General views in situ: a - fortification line V2 cut through by Székely, seen from south; b - fortification line Z1 cut through by Székely, seen from north.

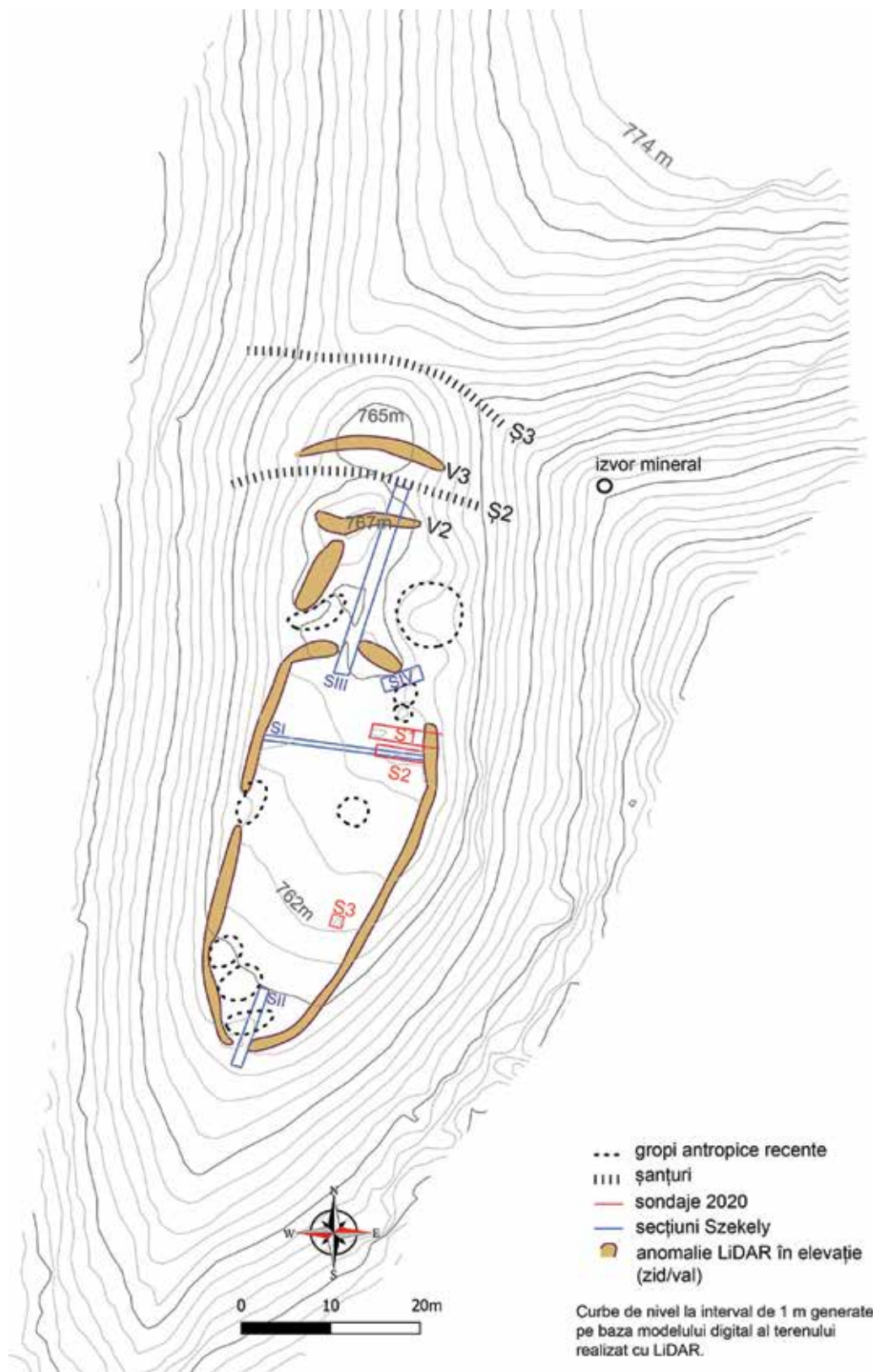
Pl. 8 a, c – Profile altimetrice (N-S) generate pe baza modelului digital al terenului obținut cu LiDAR portabil (b); d – imagine din sit, liniile de fortificare nordice, vedere spre vest.

*Pl. 8 a, c – Elevation profiles on LiDAR derived DEM;
d – the northern fortification lines seen towards west.*

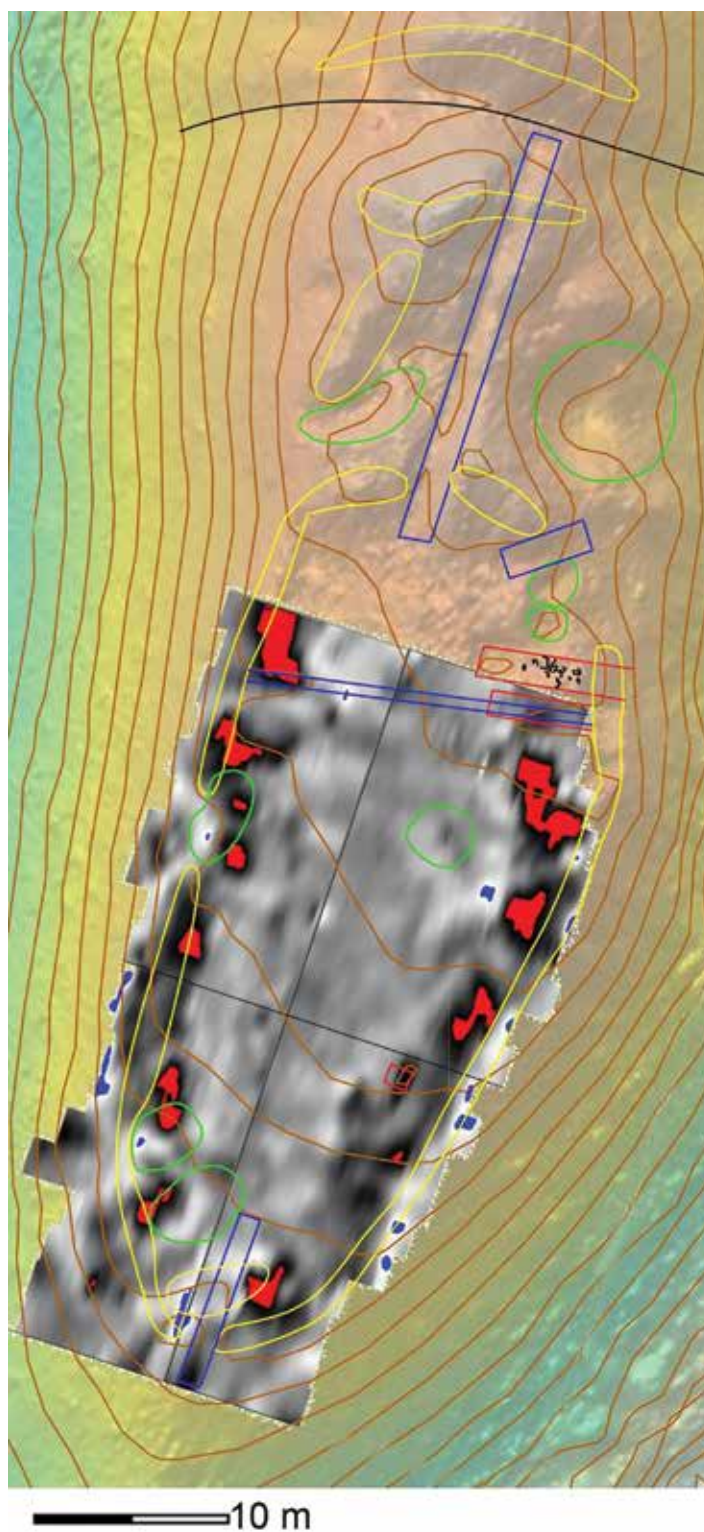

PI. 9 Modelul digital al terenului în situl de la Sînzieni Cece obținut cu ajutorul LiDAR-ului portabil.

PI. 9 Sînzieni Cece - digital model of the terrain (DEM) based on portable LiDAR scanning.

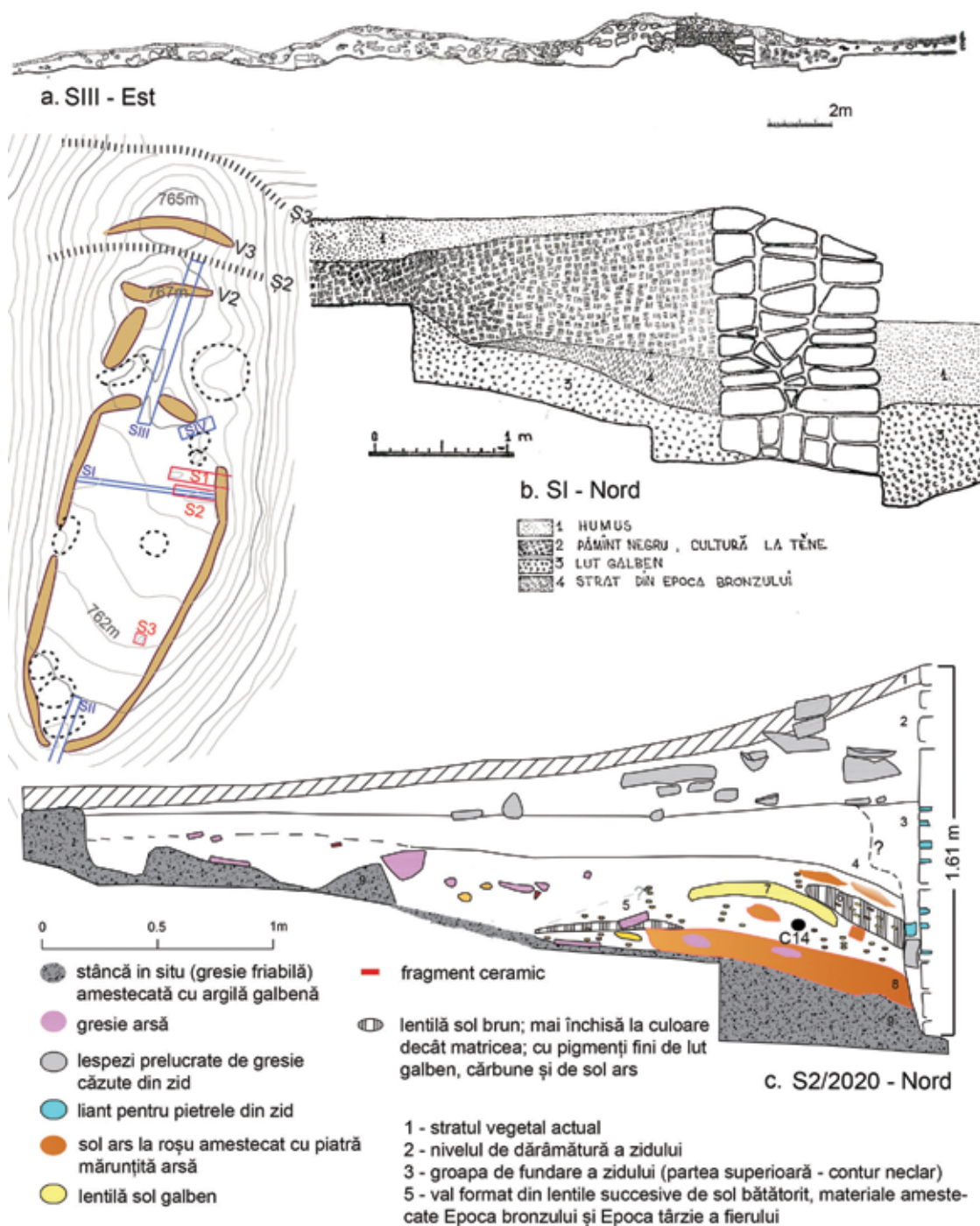

PI. 10 Planul sitului Sînzieni Cece bazat pe modelul digital al terenului obținut cu LiDAR.
PI. 10 Sînzieni Cece site plan based on the LiDAR derived DEM.

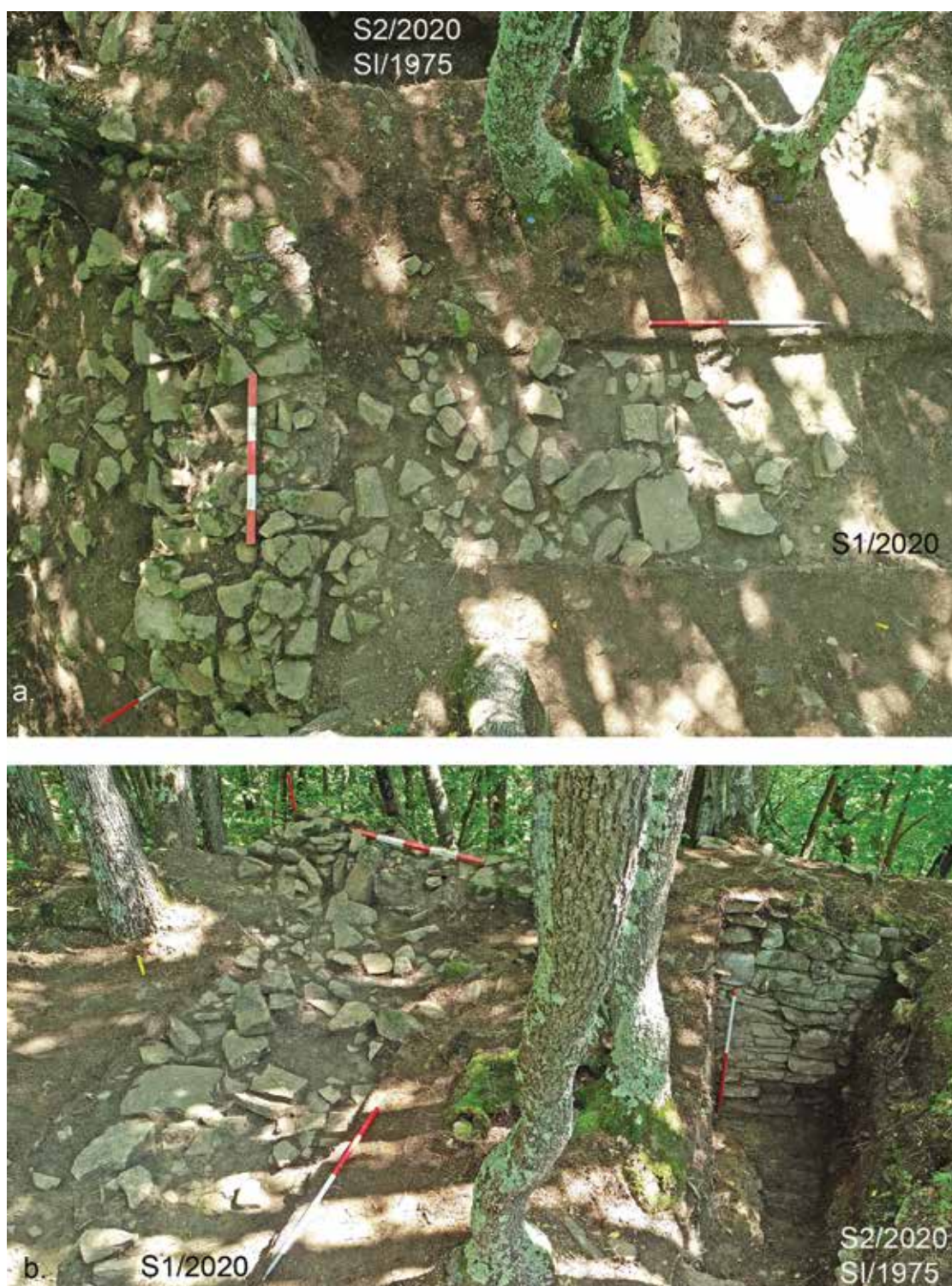
PI. 11 Rezultatele cercetării geofizice prin metoda magnetică
(roșu/negru – intens magnetic, albastru/alb – nemagnetic)

PI. 11 Geophysical survey, magnetic method
(red/black – intense magnetic, blue/white – non magnetic).

Pl. 12 Sînzieni Cece – profile arheologice; a-b după Székely 1981: 24, Pl. 2, 5.

Pl. 12 Sînzieni Cece – archaeological sections; a-b after Székely 1981: 24, Pl. 2, 5.

Pl. 13 Sînzieni Cece, imagini generale ale sondajelor din 2020.
Pl. 13 Sînzieni Cece, general views of the 2020 trenches.

Pl. 14 Sînzieni Cece: a – zidul de pe latura estică a sitului, vedere spre sud; zidul este tăiat probabil de șanțul IV al lui Székely; b – fața exterioară a zidului, vedere spre vest.

Pl. 14 Sînzieni Cece: a - the wall on the site's eastern side, facing south; the wall is probably cut by Székely's ditch IV; b - the outer face of the wall, view towards west.

PI. 15 Sinzieni Cece, platoul principal, colț NE, vederi aeriene.
PI. 15 Sinzieni Cece, main plateau, NE corner, aerial views.

PI. 16 Sînzieni Cece, S2/2020, profil estic; fața interioară a zidului.
PI. 16 Sînzieni Cece, S2/2020, eastern profile; inner wall face.

Pl. 17 *Sînzieni Cece, S2/2020, profil nordic.*
Pl. 17 *Sînzieni Cece, S2/2020, northern profile.*

PI. 18 Sînzieni Cece, detaliu cu liantul folosit în zid (fața interioară). S2/2020.
PI. 18 Sînzieni Cece, Sînzieni Cece, detail of the stone wall binding. S2/2020, inner wall face.

Pl. 19 Localizarea sitului de la Sînzieni Cece pe Planul director de tragere (sc. 1: 20000).
Pl. 19 The localisation of the site at Sînzieni Cece on the Romanian Military Map
(scale 1: 20000).